

ÖZBEKİSTAN’IN KIRILGAN ÜLKELER ENDEKSİ’NDE UYUMLULUK VE POLİTİK GÖSTERGELERİNİN 2006 YILI DEĞERLENDİRMESİ

2006 ASSESSMENT OF UZBEKISTAN’S COHESION AND POLITICAL INDICATORS IN THE VULNERABLE COUNTRIES INDEX

Elanur AKDAĞ*

Özet

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi

20.04.2022

Kabul Tarihi

28.05.2022

Kırılgan Ülkeler Endeksi, ülkeleri 2006 yılından beri her yıl uyumluluk, politik, ekonomik ve sosyal alan olmak üzere dört kategoride değerlendirmektedir. Bu çalışma sadece uyumluluk ve politik göstergeler ile sınırlandırılmıştır. Özbekistan 2006 yılında bu listede 22. sırada yer almıştır. Listede bulunduğu sıra uyumluluk ve politik göstergeler kapsamında aldığı yüksek puanların altında yatan konular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Andican Olayları, Güvenlik

Abstract

Research Article

Received

20.04.2022

Accepted

28.05.2022

The Fragile Countries Index has been evaluating countries every year since 2006 in four categories: compatibility, political, economic and social. This study is limited to compliance and policy indicators only. Uzbekistan ranked 22nd in this list in 2006. The issues that underlie its high scores on compliance and policy indicators are discussed.

Keywords: Uzbekistan, Andican Event, Security

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, Malatya, nur09ela@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3001-5824

Giriş

Özbekistan'da 2004 yılında yaşanan Andican Olayları'nın yaşanmasına neden olan faktörler ve akabinde yaşananlar kırılgan devletler endeksinde önem arz ettiği ifade edilebilir. 2006 yılında yayınlanan endekste Özbekistan'ın 22. sırada alert (alarm) veren aralıkta yer almasında Andican Olayları'nın etkisi büyüktür.

Soğuk Savaştan sonra uluslararası akademisyenlerin dikkatini çeken “kırılgan devlet” kavramı 1990'ların başında net bir tanım yapılmamakla beraber kırılgan devletlerin hangi noktaları olduğu konusunda farklılıklar göstermektedir (Mehmet ve Çelik, 2017:27). Uluslararası arenada devletler varlıklarını sürdürmek için en önemli dayanaklarından biri de halk nezdinde meşruiyetlerini korumalarıdır. Bunu da halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sağlık, eğitim ve altyapı hizmetlerinin halkı tatmin etmesi gibi unsurlar gerçekleştirmektedir. Sayılan bu maddeler artırılabilir gibi kırılgan devletlerin ifade edilen siyasi, iktisadi, hukuki ve toplumsal alanda ana fonksiyonların bir kısmının veya tamamının yerine getirilmemesi ve bu durumun kısır döngü halini almış olan devletler kırılgan devlet olarak tanımlanabilir (Mehmet ve Çelik, 2017:28). Kırılgan Devletler Endeksi de devletlerin yaşadığı bu durumları belirterek siyasi risk değerlendirmelerini ve çatışmanın erken uyarısını politikacılar ve halk için erişilebilir hale getirmektedir. Bir devletin kırılgan devlet olarak tanımlamak için hangi göstergelerin kullanılacağı konusunda hemfikir olunan bir kriter bulunmamaktadır. Fakat kırılgan devletlerin gösterdiği özelliklere bakıldığında kırılgan bir devletin sahip olduğu özellikler sıralanabilir. Bu özellikler ana hatları ile siyasal, ekonomik ve sosyaldır (Pektaş, 2015:30).

1. Kırılgan Devletler ve Göstergeleri

Bir ülkenin kırılganlığını belirten göstergeler o ülke yönetiminin çeşitli yönlerini yansıtmaktadır. Devletin gücü göreceli olduğundan yönetimle ilgili temel argümanları ve hizmet sağlama isteği, fiziksel güvenlik, meşru siyasi kurumlar, ekonomik yönetim ve sosyal refah sağlama ile ölçülebilmektedir. Ülkelerde sayılan bu dört faktörden birinde veya daha fazlasında eksiklikler bulunmaktadır (Patrick, 2006:29). Bir ülkede kırılganlığın olup olmadığını sadece kapasite ile sınırlandırmak doğru olmayacaktır ayrıca bunun yanında yönetimin iradesi de önem arz etmektedir. Ülkenin kapasitesi olsa bile yönetilemiyorsa kırılgan ülkeler kategorisinde yerini almaktadır (Patrick 2006, 30). Kırılgan ülkelerin saptanmasının ardındaki en önemli sebep bu ülkelerden kaynaklanan uluslar ötesi tehdit oluşturmalarıdır (Patrick, 2006:27).

Kırılgan Ülkeler Endeksi (Fragile States Index (FST)) Fund For Peace (FFP) tarafından 2006 yılından beri her yıl düzenli olarak listelenmektedir. Ülkelerin kırılganlıkları; uyum, ekonomik, politik ve sosyal göstergeler olmak üzere dört kategoriye göre belirlenmektedir. Uyum göstergeleri; güvenlik araçları, hiziplenmiş elitler ve grup şikayetleri olmak üzere üç ayrı alt başlıkta ele alınmaktadır. Ekonomik göstergeler; ekonomik gerileme, istikrarsız ekonomik gelişme, insan uçuşu ve beyin göçü alt başlıklarından oluşmaktadır. Politik göstergeler; devletin meşruiyeti, kamu hizmetleri, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında değerlendirilmektedir. Son olarak sosyal ve kesişen göstergeler ise demografik baskılar, mülteciler, yurt içinde yerinden edilmiş kişiler ve dış müdahaleler kapsamında değerlendirilmektedir (Fund For Peace). Her alt başlıkta kendine ait sorular sorularak cevaplara göre puanlanma yapılmaktadır.

Uyum göstergelerinin alt başlığı olan güvenlik kapsamında önem arz eden konular; bombalamalar, saldırılar ve çatışma sonucu ölümler, isyancı hareketler, darbe, darbe girişimleri veya terörizmdir. Bunun yanında devletin suçlara karşılık uyguladıkları ciddi ceza faktörleri ve vatandaşların uygulamalara duydukları güven de bu kapsamda yer almaktadır. Polislerin profesyonelliği, polisin şiddet uygulaması, devletin herhangi bir ayaklanmayı iyi yönetebilme yeteneği ve halk arasında silah kullanımı yaygınlığı güvenlik göstergeleri arasında değerlendirmeye alınan konulardır (Fund For Peace).

Hiziplenmiş seçkin gruplar, uyum göstergeleri içinde bulunan bir diğer alandır. Devlet kurumlarında etnik, klan, ırksal veya dini inanışa göre bölünmeler yaşanması bu alanın temel argümanlarıdır. Halk arasında milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, toplumsal irredentizm veya toplumsal dayanışmanın olması bu alanda gerçekleştirilen değerlendirmelerde rol almaktadır. Siyasi seçkinlerin yukarıda sayılan ayrışmalara göre hareket etmesi siyasi rekabet ve seçim süreçlerin güvenliğini etkileyecektir (Fund For Peace).

Son olarak uyum göstergesinin son bileşeni grup şikâyetleridir. Toplumda farklı gruplar özellikle sosyal ve politik temelli bölünmeler ve bu kapsamda hizmetlere ve kaynaklara erişimdeki eşitsizliğin yaşanması, siyasi sürece dahil olması bu bileşenin en önemli faktörleridir (Fund For Peace).

2. Uyumluluk Göstergesi

2004 yılı Andican Olayları'nın yaşanması nedeniyle önem arz eden bir yıl olmuştur. Özbekistan, Fragile States Index (FSI)'nin 2006 yılı değerlendirmesinde en kırılgan 22. sırada listenin "Alert" (Alarm) bölümünde yer almasında 2004 yılı etkin olmuştur. Bu sıralamada güvenlik argümanları alanında 10 puan üzerinden 9.1 puan almıştır. Bu kadar yüksek puan almasının temel nedeni Andican olayının yaşanmasıdır. Andican Olayları'nın neden yaşandığına ve güvenlik argümanlarına etkisine bakılarak puanın ardındaki sebepler ortaya konulabilir.

23 iş insanı, 2004 yılının Haziran ayında suç örgütü kurmak, anayasal düzeni bozmak, yasa dışı dini radikal örgütlere üye olmak ve toplum güvenliğine aykırı belge dağıtmak suçundan tutuklanmıştır. Yargılanma sürecinin uzun sürmesinden huzursuz olan halk, bu durumu protesto etmiş ve göstericiler tutuklanmıştır. Halk tutuklananların serbest bırakılmasını talep etmiştir (Tookey, 2007:197). Talebin karşılıksız kalması Andican olayının yaşanmasına neden olmuştur. Hükümet yetkililerine göre olayların sorumlusu Hizb-ut Tahrir'den ayrılan Ekremiye grubuna mensup kişilerdir. Andican olayı başarısız bir darbe girişimi olarak yorumlanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkede devlete karşı milislerin varlığı ve darbe girişimi güvenlik argümanlarında önemli bir puanlama getirmiştir. Olayların patlak vermesinden sonra Andican sokaklarına 300 bin kişinin çıktığı tahmin edilmiştir (Devlet, 2015). Bölgeye gelen Kerimov ve İçişleri Bakanı'nın isyancılar ile görüşmesinde, kan dökülmemesi için Kırgız sınırına güvenli geçiş imkânı sunulduğu Akiner'in raporunda belirtilmiştir (Akiner, 2005:16). Ancak yetkililerle görüşmeler sürerken göstericilerin üzerine polis tarafından ateş açılması sonucunda yaralanmalar ve can kayıpları yaşanmıştır. Çatışmaların ilerleyerek, ağır silahlı makinelerle ateş açılması saldırganlardan ziyade ekonomik ve sosyal koşulları protesto etmek için gelen halktan insanların hayatını kaybetmesine yol açması, kendilerini ifade ettikleri bir zaman diliminde göstericiler üzerine ateş açıldığı hem Human Rights Watch (HRW) (2005) hem de Akiner'in (2005) raporunda belirtilmiştir. Özbek yönetimi olayı terör bağlamında değerlendirerek kendisini haklı çıkarmaya çalışmış, ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü, Andican olayını gösteriye katılan ve protestolarda hükümetin yolsuzluk ve baskılarını dile getiren binlerce silahsız insanın katledilmesi olarak tanımlamıştır. Bu görüşü Özbek, kolluk kuvvetlerinin zırhlı araçlarla ayırım gözetmeksizin kalabalığa ateş açmasını ileri sürerek desteklemiştir (HRW, 2005). Bu verilere bakarak polisin doğru güç kullanmadığı ve polisin vahşetinden bahsetmek yanlış olmayacaktır ve güvenlik argümanlarından aldığı puanı kanıtlar niteliktedir. Andican Olayları'nda tutuklamaları protesto eden grupta silahların varlığı silah bulundurmanın yaygınlığına işaret etmektedir. Kerimov askeri birliklerle aldığı sert tedbirleri, olayların bastırılması çerçevesinde yorumlamıştır (Kodaman ve Birsal, 2006:428). Bu yorum çerçevesinde de güvenlik göstergesinin bir alt dalı olan güç kullanımında yer alan hükümetin herhangi bir ayaklanmayı bastırması veya başa çıkması konusunda değerlendirilebilir.

Tablo 1: Uyumluluk Göstergesi

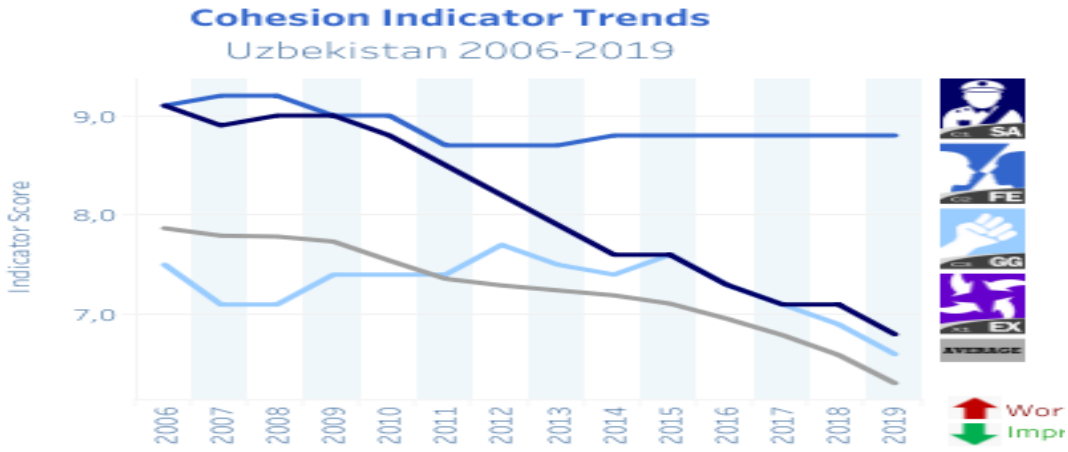
Country	Year	Rank	Total	C1: Security Apparatus	C2: Factionalized Elites	C3: Group Grievance
Uzbekistan	2006	22nd	94,4	9,1	9,1	7,5

Kaynak: Fund For Peace

Andican Olayları'nın yaşanmasının arkasında yatan sebeplerden biri de hizipleşmiş elitlerin varlığıdır. Bu alanda Özbekistan'ın puanı 9.1 olup güvenlik göstergesi ile aynı seviyede sorunlu bir alandır. Ülkede Semerkand, Taşkent ve Fergana Vadisi olmak üzere ülkenin üç bölgesinin güç odağının rekabeti bulunmaktadır. Taşkent ve Semerkand klanlarının işbirliği sonucu yönetime gelen Kerimov'un üst düzey görevlere üyesi olduğu klanlardan kişileri getirmesi, yönetimin sadece Kerimov'un ailesi ve etrafındakilerin elinde olması Ferganalıların bu durumdan rahatsızlık duymasına sebebiyet vermiştir (Sarı ve Alpay, 2010:521-523). Bu huzursuzluk, siyasette bir uzlaşının olmadığı ve liderin nüfusun hepsini temsil etmediği ifade edilebilir. Yönetim biçimi her ne kadar demokrasi olsa da, Kerimov kendisine sadakat gösteren siyasi partilerin (Ulusal Demokrasi Partisi ve Vatan Tarakieti Partisi) parlamento içerisinde yer almasını sağlamıştır. Sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri sınırlandırılmış ya da yasaklanmıştır (Özsağlam, 2006:176). Birlik Partisi ve Erk Partileri, kendilerini milli demokrat olarak nitelendirse de Kerimov tarafından aşırı milliyetçi olarak tanımlanıp kapatılmışlardır (Sarı ve Alpay, 2010:520). Partilerin kapatılması, siyasi uzlaşının olmadığını ve siyasette gruplaşmaların yaşandığının göstergesidir. Partilerin kapatılması, 2006 yılında yaşanmasa da Andican Olayları'nın bu yıla yansımaları ve bu dönemde FSI'de hiziplenmiş elitler göstergesine verilen puanı etkisi bulunmaktadır. Devlet kurumlarında Kerimov'un akrabaları ve klanına üyelerin bulunması, Fergana'dan gelen kişilerin uzak tutulması hükümette gruplanmış elitlerin varlığına işaret ederken, liderin teknokratları kendi klanlarından oluşturması hükümetin tüm halkı temsil etmediğinin göstergesidir. Kerimov'un ülkenin bağımsızlığından sonra liderliğe adil olarak gelmemesi ve devam eden seçimlerde adil olunmaması bu alanda ki diğer göstergedir. Ulusal kimliğin oluşturulması bağımsızlık sonrası dönemde yapılan ilk icraatlardan biridir. Kimlik oluşturulurken halkın yapısı dikkate alınmaması dini anlamda ayrımcılığın yaşanmasına neden olmuş, bu da ulusal kimliğin zayıf olmasına dolayısıyla bölücülüğün yaşanmasına zemin hazırlamıştır. (Sarı ve Alpay, 2010:521). Bu bölünmeler sonucunda da dini radikal örgütler gün yüzüne çıkmıştır. Andican Olayının müsebbibi olarak da Hizb-ut Tahrir örgütünden ayrılan Ekramiye grubu suçlu bulunmuştur. Dini stereotiplerin varlığını ispat ederek bu alanda aldığı puanı desteklemektedir. Hizipleşmiş elitlerin bir diğer göstergesi kaynakların dağıtımını üzerinedir. Ülkeye ithal malların girişini engellemek amacıyla yüksek gümrük vergilerinin konulması, ülkede üretilen malların kalitesinin düşmesi, fiyatların yükselmesi, artan yolsuzluklarla beraber zorlaşan ekonomik koşullar yapısal faktörler arasında yer almıştır. Ekonomi alanında uygulanan politikalarla, halkın ekonomik alandaki ihtiyaçlarına eşit erişim azalmış ve yapısal faktör olan yolsuzluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İthal malların ülkeye girişini azaltmak için gümrük vergilerinin artması sonucunda hayat şartları pahalılaşmış ve bunun sonucunda illegal sınır ticareti arttığından belli bir kesim zenginleşmiştir. Bu eşitsizlik ise kaynaklara eşit erişimin olmadığını kanıtlamıştır (Akdağ, 2019:50). Hizipleşmiş elitlerin son göstergesi ise hukuk sistemidir. Özbekistan'ın yönetim şekli anayasada demokrasi olarak ifade edilse de siyasi sistemi merkezleşmiş yapıdadır. Politikalar, kararlar, hükümet tarafından değil Kerimov tarafından alınmaktadır. Muhalefet ve sivil toplum örgütleri baskılanmış ve polis devlet görünümünü almıştır. Bu baskılama Andican Olayları'ndan sonra artmıştır (Sarı ve Alpay, 2010:519).

Uyumluluk göstergesinin son alt başlığı olan grup tartışmalarıdır. Bu alanda kullanılan argümanlar hiziplenmiş elitlerde kullanılan argümanlarda benzerlik göstermektedir. Ancak grup şikayetleri yaşanan çatışma sonrasında dikkate alan değerlendirmedir. Bu alanda da politik ve sosyal özelliklere dayanan bölünmelerin yaşanması ve hizmetlere ve kaynaklara erişimde siyasi rollerin etkisi varlık göstermektedir (Fund For Peace). İslam Kerimov'un üyesi olduğu klanlar ile diğer klanlar arasında siyasi sürece dahil olma konusunda bir bölünme ve çatışma yaşanmaktadır. Özellikle Andican Olayından sonra uzlaşma süreci yaşanmamıştır. Kerimov'a güvenmeyen göstericilerin Kırgızistan'a geçmesi (Bıçakçı, 2008:16), uzlaşma sürecinin olmadığını ve gerekli olduğunu göstermektedir. Andican Olayları'nın sorumluları yakalanıp yargılanmıştır ancak halk bunun doğru bir yargılama olduğunu düşünmemektedir (Khalid, 2011:211). Akiner'in (2015) ve HRW'nin (2005) raporları Andican Olayları'nda şiddet yaşandığını raporlamıştır. Andican Olayları'ndan sonra Kerimov dini yaşam konusunda daha sert uygulamalar getirmiştir. Yukarıda sayılan tüm faktörler uyum göstergelerinin aktörlerinde Özbekistan'ın 2006 yılında aldığı puanın nedenlerini ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Özbekistan'ın 2006-2009 Arası Uyumluluk Göstergesi

Kaynak: Fund For Peace, 2019

3. Politik Göstergeler

Kırılganlık endeksinde diğer bir değerlendirme politik göstergelerdir. Politik göstergelerde ilk indikatör devletin meşruiyetidir. Özbekistan'da devlet meşruiyeti sağlanmıştır ancak seçimlerin demokratik çerçevede gerçekleşmemiştir. 2005'te Kerimov'un anayasaya göre başkanlık hakkı bitmesine rağmen 2007 yılına kadar uzatılması ve üçün kez başkan olma hakkının önündeki engelin kaldırılması (Sarı ve Alpay, 2010:519), gerçekleştirilecek seçimlerin kusurluğunu ortaya koymuştur ve siyasi sürece olan güvenin zedelendiğini kanıtlar niteliktedir. Liderlik geçişin adaletli olmadığı ve seçimlerin özgür ve adil ortamda yaşanmadığını işaret etmektedir. Andican Olayları'nın arka planında muhalefetin dışlanması önemli rol oynamıştır. Bu kapsamda silahlı isyanların yaşanması devlete karşı güvende sorun olduğunun göstergesidir. Andican Olayları'ndan sonra siyasi muhalefete karşı tavrını daha da sertleştiren Kerimov siyasi sürecin açıklığını ve tüm taraflara siyasi hakların verilmediğini ortaya koymuştur. Bu göstergenin bir diğer alt başlığı insan haklarıdır. Andican Olayları'na müdahalenin çok sert olmasını HWR (2005) insan haklarına aykırı davranıldığını raporlamıştır.

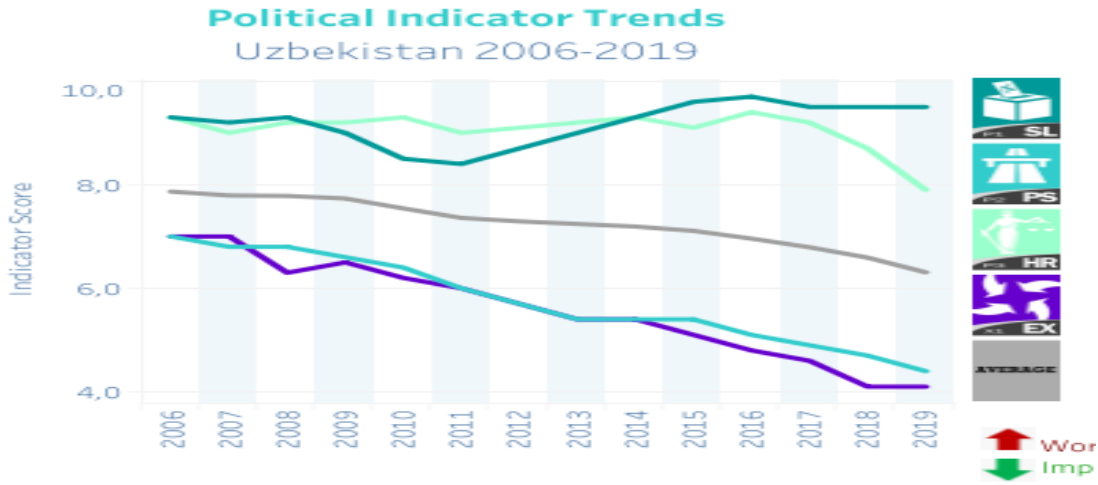
Tablo 2: Politik Göstergeler

Country	Year	Rank	Total	P1: State Legitimacy	P2: Public Services	P3: Human Rights
Uzbekistan	2006	22nd	94.4	9.3	7.0	9.3

Kaynak: Fund For Peace, 2019

Andican'da ülkede siyasal, sosyal ve ekonomik sorunları (Khalid, 2011:210) dile getirmek için toplanmalarını bastırma amacıyla silahla müdahalede bulunması insan haklarının gasp edildiği ve özgürlüğün kısıtlandığının kanıtıdır. Andican Olayları'ndan sonra muhalefete yönelik uygulamalarda katı davranılması yine bu başlık altında değerlendirmeye tutulan konudur. Siyasi mahkûm ve muhalifler uluslararası normlara göre yargılanmadığını yine HWR (2005) raporlarında yer almıştır. Dini yaşama özgürlüğü yasalarla varlık gösterse de uygulamalarda uluslararası standartları ihlal etmiştir (ICG, 2003/72:5-6). Özellikle Andican Olayları'ndan sonra dini yaşama önemli kısıtlamalar getirilmiştir (Yaman, 2010:592). Bu durum da dini aşırıcılığı gün yüzüne çıkarmıştır. Hem siyasi hayatta muhalefetin baskılanması hem de normal sivil hayatta dini yaşamda kısıtlanmaların getirilmesi dini aşırıcılığın savunan örgütlerin varlık göstermesine zemin hazırlamıştır (ICG, 2003/59:6). Andican Olayları'ndan sonra yaşanan çatışmanın incelenmesi için birçok kuruluşun teklifini reddetmiş ve incelenmesine izin vermemiş, ancak bir yıl sonra Özbek kökenli Akinerin raporlanmasına izin vermiştir. Bu rapor incelendiğinde de gerçekleri yansıtmadığı ifade edilmiştir (Khalid, 2011: 209)

Şekil 2: Özbekistan'ın 2006-2009 Arası Politik Göstergesi

Kaynak: Fund For Peace, 2019

Sonuç

Tüm bu göstergelerin işaret ettiği faktörlere bakıldığında Özbekistan kapasitesi olan ancak iyi yönetilemeyen ülke olarak Kırılgan Ülkeler Endeksi'nde 2006 yılında en kırılgan ülke sıralamasında 22. sırada ve alarm (alert) veren kategoride yer almıştır. 2004 yılında yaşanan Andican Olayları ve devam eden etkileri uyumluluk göstergelerinde kendini göstermiştir. Olayda yaşananlar güvenlik kapsamında isyan hareketleri, darbe teşebbüsü, terörizm ve çatışma sonucu insanların ölmesi gibi durumların yaşanması güvenlik ana başlığında ve seçkin elitler başlığında 10 puan üzerinden 9.1 puan, halkın memnuniyetsizliği başlığında ise 7.5 almasına neden olmuştur. Diğer yandan politik göstergeler bakımından ilk şart devlet meşruiyetinin sağlanmasıdır. Özbekistan'da meşruiyet sağlansa da seçimlerin

adil çerçevede gerçekleşmemesi yönetime karşı güven zedelenmesine neden olmuştur. Devlet başkanının adil olmayışı, halka karşın sert ve baskıcı tutumlar sergilemesi insan haklarını ihlaline neden olmuştur. Bu kapsamda aldığı devlet meşruiyeti ve insan hakları ihlali başlığında puan 9.3 puan, kamu hizmeti başlığında ise 7.0 puan almıştır. Genel de ise 100 puan üzerinde 94.4 puan alarak listede 22. sırada yerini almıştır. Bu çalışmada sadece güvenlik ve politik konular ele alınmıştır. Kırılgan Ülkeler Endeksi'nde bulunan diğer indikatörler de başka bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.

Kaynakça

- Akdağ, E. (2019). “Dini Radikal Örgütlerin Orta Asya Güvenliğine Etkisi”, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Yalova,
- Fund For Peaca, (2019), Factionalized Elites, <https://fragilestatesindex.org/indicators/c2/>, (Erişim Tarihi: 12.30.2019).
- Fund For Peace, (2019), “Download Data in Excel Format”, Fragile States Idex, <https://fragilestatesindex.org/excel/>, (Erişim Tarihi: 12.20.2019).
- Fund For Peace, (2019), Country Dashboard, <https://fragilestatesindex.org/country-data/> (Erişim Tarihi: 01.03.2020).
- Fund For Peace, (2019), Group Grievance, <https://fragilestatesindex.org/indicators/c3/>, (Erişim Tarihi: 12.30.2019).
- Fund For Peace, (2019), Indicators, <https://fragilestatesindex.org/indicators/>, (Erişim Tarihi: 21.30.2019).
- Fund For Peace, (2019), Security Apparatus, <https://fragilestatesindex.org/indicators/c1/>, (Erişim Tarihi: 12.30.2019).
- Karaçuka, M. ve Çelik, N. (2017), “Kırılgan - Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ss. 20-41.
- Khalid, A. (2011), “Komünizm Sonrası İslam: Orta Asya'da Din ve Politika”, İstanbul: Sitare Yayıncılık.
- Patrick, S. (2006), “Weak State and Global Threats: Fact or Fiction?”, The Center for Strategic and International Studies and Massachusetts Institute of Technology, ss.27-53.
- Pektaş, U. (2015), “Uluslararası İlişkilerde Kırılgan Devlet Söylemi, Nedenleri ve Yaklaşımları: Pakistan Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Konya
- Sarı, Y., Alpay, M. A. (2010), “Özbekistan: Orta Asya'da Demokrasi Korkusu”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed) içinde, “Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 517-538.
- Tookey, D. L. (2007), “The Enviroment, Security and Regional Cooperation in Central Asia”, Communist-Post Communist Studies, ss. 191-208.
- Yaman, A. (2010), “Fergana Vadisi: Orta Asya'nın Jeopolitik ve Stratejik Merkezi”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed) içinde, “Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 583-621.